

Біометрична реєстрація: проблеми сьогодення

Андрій Полтавський,

Навчально-науковий інститут № 2, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4401-8996>, e-mail: a.polt1966@gmail.com

У тезах доповіді викладено стислу історію законодавчого регулювання біометричної реєстрації. Надано пропозиції щодо вдосконалення (регулювання).

Ключові слова: біометрична реєстрація; геномна реєстрація; дактилоскопічна реєстрація.

Biometric registration: today's problems

Andrii Poltavskyi

The thesis of the report presents a brief history of the legislative regulation of biometric registration. Proposals for its (regulation) improvement are provided.

Keywords: biometric registration; genomic registration; dactyloscopic registration.

Актуальність питання зі встановлення державою особистості людини сьогодні вже не викликає сумнівів навіть у відчайдушних скептиків, особливо на тлі військових подій із 2014 року, коли різко збільшилася кількість виявлених невіданих трупів і безвісти зниклих осіб.

В Україні історично склалося так, що основними видами ідентифікації людини протягом багатьох десятиліть були антропологічна ідентифікація (моделювання за черепом людини образу його зовнішності), ідентифікація особи за рисами зовнішності (за прижиттєвими й посмертними фотозображеннями людей) та ідентифікація за допомогою дактилоскопічної інформації (за папілярними візерунками рук). Приблизно із середини другої половини 1990-х років органи внутрішніх справ і бюро судово-медичної експертизи України розпочали опанування генної ідентифікації людей (за допомогою ДНК-профілів).

Фізіологічні особливості (відбиток пальця людини, райдужна оболонка ока, геометрія обличчя чи руки, ДНК-профіль людини тощо) або поведінкові атрибути (хода, підпис, малюнок натискання клавіш тощо), за якими проводять ідентифікацію, отримали назву біометричних характеристик людини, а процеси проведення самої ідентифікації — біометричних технологій (технологій розпізнавання обличчя, голосу, сканування відбитків пальців, райдужної оболонки ока, встановлення ДНК-профілів тощо із наступним проведенням автентифікації (один до одного) та ідентифікації (один до багатьох). День у день технології все більше інтегруються в повсякденне життя людей та в їхню взаємодію з державою [1].

Питаннями законодавчого забезпечення біометричної (дактилоскопічної та

генної) реєстрації в сучасній Україні переймалися В. П. Бахін, М. Н. Гуренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. П. Красюк, В. К. Лисиченко, Г. В. Прохоров-Лукін, М. Я. Сегай, І. Я. Фрідман та ін. Неодноразово (як на рівні проєктів спеціальних законів із дактилоскопічної реєстрації зокрема, так і на рівні біометричної реєстрації загалом, кримінальних процесуальних кодексів України 1960 р. та 2012 р. тощо) порушували ці питання і ми [2—12].

Так, 1998—2000 рр. в Луганському інституті внутрішніх справ розробили й відправили до Верховної Ради України законопроект про державну дактилоскопічну реєстрацію [3, с. 179—192], де вже перебували на розгляді два законопроекти — про ідентифікацію (від 17.06.1999 р. № 3363) і про дактилоскопію (від 18.06.1999 р. № 3365). Останні два законопроекти отримали негативні рецензії провідних учених і практиків через безліч невідповідностей та помилкових положень, починаючи від назв, які не відповідали їх суті, іншого трактування загальноновживаної термінології, заведеної в науці, до багатьох недоречних положень, які не враховували досвід, накопичений не тільки у світі, а й у країні.

Наступний законопроект про дактилоскопію (від 20.09.2001 р. № 8113), створений на базі двох згаданих вище (про ідентифікацію та про дактилоскопію) з урахуванням деяких положень законопроекту, наданого Луганським інститутом внутрішніх справ, і матеріалів за результатами їх опрацювання. Остаточний варіант законопроекту про дактилоскопію налічував багато недоліків, отримав негативну оцінку за результатами опрацювання його фахівцями держустанов (зокрема міністерств внутрішніх справ, юстиції, охорони здоров'я, фінансів тощо) [4, с. 211—213].

Отже, фактично ідею законодавчого регулювання державної дактилоскопічної реєстрації дискредитовано «непрофесійною» законотворчістю народних депутатів. Цілком слушна думка щодо цього відомого науковця та практика професора В. П. Бахіна: *«Потрібно, щоб такі законопроекти готували фахівці-професіонали, а депутати для запобігання подібній «творчості» мають давати доручення на підготовку проектів тих законів, які вважають потрібними»* [3, с. 71—75].

Окрім того, у новітній історії держави мають місце окремі негативні наслідки «сліпого» застосування Європейських стандартів. Так, наприклад, 2012 р. із Закону України «Про міліцію» виключили положення про проведення фотографування, звукозапису, кіно- і відеознімання, дактилоскопіювання осіб, затриманих за бродяжництво, хоча статистика за цією категорією осіб доводила їхню непоодинокую участь у скоєнні злочинів загальнокримінальної спрямованості. Крім того, якнайменше 30 % виявлених невпізнаних трупів цієї категорії осіб фахівці щорічно ідентифікували за допомогою саме дактилоскопічної інформації.

Аналізуючи кроки держави в напрямі законодавчого забезпечення дактилоскопічної реєстрації, не можна залишити поза увагою і «революційно нове» на той час положення Закону України «Про біженців» (№ 2557-III від 21.06.2001, утратив чинність) щодо дактилоскопіювання осіб під час порушення клопотання про надання їм статусу біженців у державі з метою їх ідентифікації (наприклад, задля виявлення й недопущення легалізації в державі екстремістські налаштованих елементів і членів міжнародних терористичних організацій, злочинців, розшукуваних Інтерполом, тощо) [13].

Черговим проривом на рівні законодавчого забезпечення у порушеному питанні стало прийняття 2008 р. Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», яким уперше на рівні закону визначено поняття біометричних даних як сукупності даних про особу, зібраних на основі фіксування її характеристик, що мають достатню стабільність та істотно відрізняються від аналогічних параметрів інших осіб, якими можуть бути відцифрований підпис особи, відцифрований образ обличчя особи, відцифровані відбитки пальців рук [14]. У цьому Законі визначено три види біометричних параметрів,

які відбирають для внесення до документів, що посвідчують особу. Крім того, в Україні, наприклад, функціонує облік ще одного виду біометричної інформації — генетичних ознак людини (ДНК-профілів), який на той час регламентували тільки державні відомчі нормативно-правові акти [15]. Отже, у державі станом на сьогодні на рівні нормативно-правових актів різного порядку визначено такі види біометричної інформації, які використовують для ідентифікації (автентифікації): дактилоскопічну, портретну та генну (генотипоскопічну, геномну). Відбір зазначених видів інформації в людини сьогодні є доволі простим: за допомогою дактилоскопічних електронних сканерів (так званих безфарбовим методом), цифрових фотоапаратів і за допомогою стерилізованих паличок забором захисної речовини відповідно.

Нарешті в липні 2022 р. прийнято Закон України № 2391-IX «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». Метою прийняття цього акта є законодавче врегулювання процесів створення та функціонування обліку геномної інформації людини в Україні й удосконалення роботи безпекових органів України із запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів проти життя, здоров'я, волі, статевої свободи й недоторканості особи, а також інших злочинів і правопорушень, розшуку безвісти зниклих осіб та ідентифікації невпізнаних трупів. Тут доречно згадати також про осіб, особистості яких не встановлено, які не можуть повідомити про себе.

Результати понад тридцятирічного моніторингу діяльності держави із зазначених питань шляхом безпосередньої практичної участі в ідентифікації людини надали авторіві стали впевненість у необхідності регламентувати на законодавчому рівні базовим законом функціонування саме біометричної реєстрації, а не дактилоскопічної, як ми вважали раніше, генної (яку вже регламентовано згаданим вище Законом). Це підтверджується наведеним далі.

Отримання й використання всіх видів регламентованої біометричної інформації суттєво стосується прав і свобод людини та громадянина, тому порядок її отримання, зберігання й використання слід регулювати тільки на рівні базового спеціального закону, а саме Закону України «Про державну біометричну реєстрацію», яким потрібно визначити основні види, мету та завдання державної біометричної реєстрації, гарантувати дотримання конституційних прав і свобод людини

та громадянина під час проведення біометричної реєстрації.

Законом необхідно визначити два види біометричної реєстрації: добровільну й обов'язкову, а також перелік отримуваної біометричної інформації.

Добровільну реєстрацію слід проводити за бажанням або згодою громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства або піклувальників, опікунів, батьків (усиновителів), якщо йдеться, відповідно, про неієздатних, малолітніх і неповнолітніх, на підставі письмової заяви. Таку можливість варто надати кожному за згаданих вище умов (через схильність малолітніх, неповнолітніх, психічно хворих до бродяжництва, через можливу загрозу життю і т. ін.). Таку біометричну реєстрацію мають проводити територіальні органи національної поліції, органи міграційного контролю за місцем проживання (реєстрації) осіб, які бажають її здійснити.

Законом необхідно розширити категорію осіб, які підлягають обов'язковій біометричній реєстрації. Насамперед це стосується тих, чия професія пов'язана з ризиком для життя: військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, рятувальників, льотчиків тощо. Обов'язковій реєстрації слід піддавати підозрюваних і звинувачених у скоєнні злочинів, затриманих за бродяжництво, заарештованих за адміністративні правопорушення, невпізнані трупи. До категорій осіб, які підлягають обов'язковій реєстрації, мають належати іноземні громадяни (за винятком захищених дипломатичним імунітетом, передбаченим законодавством України й міжнародними договорами) та особи без громадянства, які підлягають виселенню за межі України, підозрювані або звинувачені у скоєнні злочинів, а також іноземні громадяни й особи без громадянства, які подали клопотання про визнання їх біженцями на території України.

Кабінету Міністрів України необхідно надати право розширювати перелік осіб, що підлягають обов'язковій біометричній реєстрації у зв'язку з виконанням їхніх обов'язків. Він же має визначати перелік посад, на яких проходять службу (працюють) названі громадяни України.

Крім того, законом необхідно обумовити порядок використання біометричної інформації органами державної влади й судами, терміни її зберігання та порядок знищення тощо.

У разі прийняття такого закону необхідно розробити низку підзаконних нормативних актів, які б

містили докладний порядок отримання, обліку й використання біометричної інформації зацікавленими органами державної виконавчої влади.

У цій доповіді ми не розглядали кодифіковані законодавчі акти України, а також інші законодавчі акти України, якими регламентовано, наприклад, діяльність правоохоронних органів у сфері криміналістичної біометричної реєстрації тощо. Запропонований до розроблення законопроект повинен містити загальні положення, так би мовити, стратегічну концепцію у сфері державної біометричної реєстрації, відповідно до його положень потрібно змінити пов'язані з ним нормативно-правові документи. Не претендуючи на винятковість запропонованих змісту та структури поданих окремих положень законопроекту, ми сподіваємося на увагу народних депутатів до окреслених проблем і певні кроки для їх розв'язання. Окрім зазначеного вище, прийняття Закону України «Про державну біометричну реєстрацію» дасть змогу ідентифікувати більшу кількість осіб (зокрема невпізнаних трупів з ознаками насильницької смерті), що сприятиме розслідуванню кримінальних злочинів, скоєних на тимчасово окупованих територіях.

Перелік джерел посилання

1. Біометрія та конфіденційність — проблеми та виклики / OVIC. URL: https://ovic-vic.gov-au.translate.google.com/privacy/resources-for-organisations/biometrics-and-privacy-issues-and-challenges/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 18.03.2023).
2. Полтавський А. О. До проблеми правового забезпечення функціонування дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ України. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2000. Вип. 4. С. 179—192.
3. Полтавський А. О. До питання вдосконалення функціонування дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ України. *Криміналістичний вісник*. 2002. № 3. С. 71—75.
4. Полтавський А. О. Удосконалення правового забезпечення дактилоскопічної реєстрації — актуальне завдання сьогодення. *Актуальні проблеми сучасної криміналістики* : мат.-ли міжнар. наук.-практ. конф. У 2 ч. Ч. 2. (Сімферополь—Алушта, 19—21.09.2002). Сімферополь, 2002. С. 211—213.
5. Полтавський А. О. До проблеми правового врегулювання реєстрації нелегальних мігрантів в Україні. *III Міжвуз. наук.-практ.*

- конф. студент., курсант. та слухач. : зб. мат-лів. Донецьк, 2003. С. 311—313.
6. Полтавський А. А. Криміналістическая регистрация в Украине: проблемы и пути совершенствования. *Использование дактилоскопической информации в раскрытии и расследовании преступлений: проблемы и пути совершенствования* : сб. мат-лов междунар. науч.-практ. конф. ГНИЭКЦ МВД Украины. Киев, 2005. С. 83—87.
 7. Полтавський А. О. Удосконалення функціонування системи криміналістичної реєстрації: процесуальний аспект. *Актуальні питання судово-експертного супроводження кримінальних проваджень* : зб. мат-лів кругл. столу. Київ, 2014. С. 227—231.
 8. Полтавський А. О. Проблемні питання правової регламентації функціонування системи криміналістичної реєстрації Кримінальним процесуальним кодексом України: шляхи удосконалення. *Межведомственный научно-практический сборник*. 2014. Вып. 59. С. 107—113.
 9. Полтавський А. О. До питання удосконалення правової регламентації функціонування системи криміналістичної реєстрації. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності* : мат-ли наук.-практ. конф. (Миколаїв, 29.05.2015). Миколаїв, 2015. С. 128—134.
 10. Полтавський А. О. До питання правового забезпечення дактилоскопічної реєстрації. *Актуальні питання удосконалення нормативного та методичного забезпечення трасологічних досліджень та досліджень зброї* : мат-ли міжвідом. наук.-практ. семінару (V Бергерівські читання). (Київ, 20.04.2016). Київ, 2016. С. 47—49.
 11. Полтавський А. О. Окремі проблемні питання нормативного забезпечення дослідження слідової інформації: шляхи удосконалення. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності* : мат-ли наук.-практ. конф. (Київ, 25.11.2016). Київ, 2016. С. 219—221.
 12. Полтавський А. О. Державна біометрична реєстрація як один із чинників ідентифікації особи при розслідуванні кримінальних проваджень про злочини на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях* : мат-ли кругл. столу (Северодонецьк, 03.11.2017). Київ, 2017. С. 97—103.
 13. Про біженців : Закон України від 21.06.2001 р. № 2557-III (утрат. чин.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-14#Text> (дата звернення: 18.03.2023).
 14. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> (дата звернення: 18.03.2023).
 15. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України : затв. наказом МВС України від 10.09.2009 р. № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 18.03.2023).
 16. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 09.07.2022 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 18.03.2023).

Криміналістична характеристика втручань у діяльність судового експерта

Олександр Посашков,

канд. юрид. наук, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5701-5874>, e-mail: Posashkov@hniise.gov.ua

Діяльність із виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів є одним із важливих напрямів боротьби зі злочинністю в Україні.

Ключові слова: втручання в діяльність судового експерта; досудове розслідування.

Forensic characteristics of interference in forensic expert activities

Oleksandr Posashkov

The activity of detection, disclosure, investigation and prevention of crimes is one of the important directions of crime counteraction in Ukraine.

Keywords: interference in forensic expert activities; pre-trial investigation.